

Методичні дороговкази В.О.Сухомлинського вчителям географії

Учитель географії
Маловисківської гімназії
Крячко Н.В.

В історії кожного народу є постаті, звернення до спадщини яких доцільне за будь-яких змін у житті суспільства. Таким був і наш земляк Василь Олександрович Сухомлинський. Його ім'я відоме і популярне в усьому світі. Зараз не зустрінеш учителя чи вихователя, який би не був знайомий з його педагогічною спадщиною. В ній немає жодного аспекту в системі навчання і виховання, якому не було б приділено потрібної уваги.

В.О.Сухомлинський любив повторювати: «... у природі – вічне джерело дитячого розуму». Він вважав дуже важливим, щоб перші істини діти отримували з оточуючого світу, щоб дитину через світ природи вводили в світ суспільних відносин. Беззаперечно: сучасний і майбутній громадянин України, не знаючи географії, не здатний орієнтуватися в динамічному світі, визначати в ньому своє місце, бути свідомим патріотом рідної землі, працювати на її благо, сприймати хоча б елементарну інформацію зі сторінок газет, радіо і телебачення. Не маючи географічних знань, будь-яка людина стає відірваною від власного земного коріння. Вона не спроможна розуміти довкілля як єдину систему і приймає руйнівні для себе рішення.

«Школа під голубим небом», або, як її ще називали, «Школа радості» – справжнє талановите відкриття Сухомлинського. Ідея такої школи зустрічалась ще у Ж.-Ж. Руссо, але Василь Олександрович розвинув, поглибив і переосмислив її. Павлиський учитель вважав, що серед природи народжується яскрава і жива думка, дитина мислить образами. Кожна подорож у природу є уроком мислення, уроком розвитку розуму. І кожен раз, даючи уроки мислення в «школі під голубим небом», він намагався не лише сам говорити, а більше слухати дітей, давав можливість дітям серед природи помовчати, подивитися, відчувати, осмислити побачене й почуте. «Вміння дати дитині подумати – це одна із найтонших якостей педагога».

Василь Сухомлинський продумував у деталях усе, що могло стати джерелом думки, визначав об'єкти спостереження, явища оточуючого світу. Так склались 300 сторінок "Книги природи", кожна з яких мала свою назву: "Живе і неживе", "Неживе пов'язане з живим", "Все в природі змінюється", "Сонце – джерело життя", "Рослинний і тваринний світ", "Природа чекає зими", "Ліс зберігає вологу", "Зелений листок – комора Сонця" та інші. У результаті образного мислення діти поповнюють словниковий запас такими поняттями, як явище, причина, наслідок, зумовленість, залежність, спільність та інші. Поняттями можна оволодіти, лише досліджуючи конкретні явища і факти, лише обдумуючи те, що дитина бачить

своїми очима, лише при поступовому переході від сприймання конкретних предметів і явищ до абстрактних понять.

Кожен учитель має визначати коло знань, обов'язкових для постійного збереження в пам'яті, та намічає шляхи і способи оволодіння ними. Серед них: застосування засвоєного для здобування нових знань; зв'язок думки з її першоджерелом – оточуючим світом. Але оскільки можливості людської пам'яті не безмежні, то розумовий розвиток більше визначається умінням дитини самостійно орієнтуватися в морі знань, у потоці різноманітної інформації. Серед інших умінь і навичок, якими досконало повинен володіти учень, Василь Олександрович називав уміння спостерігати явища оточуючого світу; уміння думати – зіставляти, порівнювати, протиставляти, знаходити незрозуміле; уміння дивуватися; уміння висловлювати думку про те, що учень бачить, робить, думає; уміння виділяти логічно завершені частини в прочитаному, встановлювати взаємозв'язок і взаємозалежність між ними; уміння знаходити в книзі відповідь на питання; уміння знаходити книгу з проблеми; уміння робити аналіз тексту в процесі читання; уміння слухати вчителя і одночасно записувати його розповідь; уміння читати текст і одночасно слухати інструктаж учителя про роботу над текстом; вміння писати про те, що учень бачить навколо себе, спостерігає – усе це в сучасній педагогіці називають рівнями когнітивності.

Сухомлинський вказував, що перш ніж учити дітей запам'ятовувати, їх потрібно вчити думати, мислити, аналізувати факти і явища оточуючого світу. «Якщо повторення – мати навчання, то спостереження – мати обдумування і запам'ятовування знань» - писав він.

Спостереження В. О. Сухомлинського переконують нас в тому, що для осмислення і збереження в пам'яті обов'язкового матеріалу учням потрібно прочитати в 2-4 рази більше науково-популярної та іншої літератури. Прочитане поза програмою налаштовує мозок дітей на засвоєння вивченого. «Суть позаурочних, домашніх занять, на відміну від класної роботи, - стверджував Сухомлинський – це робота з накопичення фактів для пізнання, питань, роздумів. На заняттях гуртків діти, вивчаючи, спостерігаючи, зіставляючи, знаходять істину або ж бачать, що їм необхідні додаткові знання, спостереження, експерименти. На думку Василя Олександровича, важливими елементами процесу навчання наукам природничого циклу є саме продуктивна праця, дослідження та експерименти.

Узагальнюючи свій великий практичний досвід, В. О. Сухомлинський намітив основні шляхи активізації розумової діяльності учнів, серед них:

- самодисципліна в розумовій праці;
- формування пізнавальних мотивів;
- спеціальна організація розумової праці на уроці і після уроку;
- творчий характер завдань з елементами дослідження;
- навчання прийомам мислиннєвої діяльності.

В одній із праць В. Сухомлинський зазначив: «Все, що учень може взяти сам, не можна йому давати» і цим самим підкреслював важливість самостійної роботи у процесі пізнання багатогранності природи. Він вважав, що вчителів треба створювати на уроці ситуації, в яких учень переконувався б у тому, що покладатися можна тільки на власні сили, на свою працю. Хай за урок учень зробить менше, але цілком самостійно. Учителів треба лише заохочувати ініціативу учнів, давати їм змогу в деяких випадках самостійно вибирати шляхи оволодіння матеріалом. Учень повинен сам вміти обробляти матеріал уроку: вчитися його опрацьовувати, занотовувати, використовувати в практичній діяльності.

Яскравим прикладом є використання практичних робіт з географії та природознавства, де учням пропонуються різнопланові завдання, окремі з яких слід залишати учням на самостійне опрацювання. Уроки географії та природознавства дозволяють застосовувати різні прийоми і методи, щоб формувати уміння спостерігати і бачити ознаки об'єктів навколишнього середовища, явищ і процесів природи.

Особливо захоплюють і цікавлять учнів моменти на уроках з використанням інтелектуальних змагань, загадок, логічних ланцюжків, ігор. Наприклад: гра «Вгадай об'єкт» чи «Знайди об'єкт за описом», робота з логічними ланцюжками типу «знайди зайве слово і поясни причину», визначення помилок у тексті, складання творів-мініатюр, використання пояснювальних малюнків та опорно-інформаційних схем, які створюються на дошці чи в зошитах поступово під керівництвом учителя, щоб учні могли побачити розвиток певного природного процесу. Дидактичні ігри змушують учнів вносити в пізнавальну діяльність свій досвід і знання, одержувати нові знання з джерел, які шукають самостійно. Можна стверджувати, що гра для дітей – це і навчання, і праця, і серйозна форма виховання. А уроки-дослідження чи уроки-конференції проходять досить жваво й ефективно, адже всі матеріали збираються самими учнями.

Наслідуючи ідеї В. О. Сухомлинського, справжній учитель-природознавець повинен вчити дітей бачити і відчувати красу природи, виховувати дар бачення і розуміння заповідних таємниць природи, вчити висловлювати думки лаконічно, чітко, емоційно. Діти повинні вміти розуміти і читати природу для того, щоб навчитися читати книги. Бо бажання вчитися живе й утверджується тільки там, де книга стала найбільш захоплюючою духовною потребою школяра. Без книги школа може перетворитися з осередку інтелектуальної культури в місце, де панує зубріння. Від того, яке місце займає читання в духовному житті дитини, залежить і її ставлення до навчання. В.О. Сухомлинський говорив: «Одна з найважливіших проблем сучасної школи – дати учню життя у світі книг», «Думка, пробуджена книгою – ніби добре оброблене поле, на яке падає насіння знань й проростає, дає урожай. Завдяки роздумам над книгою полегшується засвоєння програмового матеріалу» - зауважував великий педагог.

Зрозуміло, що читаючи лише підручник з географії, дитина не стане всебічно

ерудованою. Тому слід зацікавити читати багато й отримувати від цього задоволення. Рекомендуйте учням книги для позакласного читання, намагайтеся використовувати цікаві епізоди з художніх творів, які б інтригували їх або ж ставте запитання так, щоб в учнів виникало бажання перечитати навчальний матеріал.

Та не слід забувати, що робота тільки за підручником призводить до втрати інтересу до книги. Тож необхідна активна розумова діяльність, яка б сприяла міцному засвоєнню знань. Найефективніша вона при самостійних видах робіт, виконанні практичних завдань, творчих робіт. Проблемний підхід до організації уроку теж сприяє активній розумовій діяльності. Так, при вивченні країн світу в 10 класі, учитель може поставити перед учнями завдання за схемою «Доведіть, що...». Навчайте учнів користуватися фактами, робити висновки, знаходити в текстах головне, давати оцінку почутому чи прочитаному. Такі види роботи теж активізують розумову діяльність на шляху засвоєння простих і, в той же час, складних законів природи.

В. О. Сухомлинський ще вказував на таку закономірність: юні туристи і навчаються краще, адже в походах книжкові знання оживають. Готуючись до турпоходу (екскурсії, експедиції), пропонуйте своїм учням перегорнути книги, газети, карти та інші джерела корисної інформації.

Ідеї В.О.Сухомлинського про надання дослідницького характеру розумовій діяльності учнів, а також прагнення того, щоб знання були і кінцевою метою, і засобом для опанування нових знань, є також неоціненним скарбом для істинного педагога. Активна діяльність учнівського наукового товариства, що має на меті пропагування та вдосконалення науково-дослідницької діяльності учнів та розвиток їх творчої ініціативи, визнана педагогами-практиками як одна з найефективніших та найперспективніших, але без ґрунтовної підготовки до впровадження її ключових аспектів вона виявляється безсистемною та розбалансованою. Ті, хто мало знайомі з подібною формою роботи, повинні про це пам'ятати, щоб досягти максимально можливих позитивних результатів.

Урешті зазначу: ідеї вчителів-новаторів, носіїв ідей В. Сухомлинського, давно й успішно впроваджуються в педагогічну практику. Хоча і пройшов достатній час як існують поради Сухомлинського, але його методи знову і знову повертають педагогів у русло розвитку особистості гармонійної, духовно й природно розвиненої. Адже його педагогічна концепція високогуманна й демократична, органічно поєднує класичну і народну педагогіку.

Список використаних джерел

1. Ідеї вчителя – в освіті сьогодення. Методичний вісник-98. - №18 – Кіровоград, 1998.
2. Калініченко Н.А., Перебийніс Г.М. Сучасники В.О. Сухомлинського. – Кіровоград, 1998.

3. Пескун С.П. Система «Дидактосервіс» як умова творчого розвитку старшокласників у процесі вивчення природничих дисциплін // Імідж сучасного педагога. – 2004. – №4. – С.51-52.
4. <http://dnpb.gov.ua/id/485/>